

СТАВОВИ ПРЕМА ВИШЕЈЕЗИЧНОСТИ И ПОЗНАВАЊУ ЈЕЗИКА ЗАЈЕДНИЦЕ КАО ЕЛЕМЕНТУ ОБРАЗОВНЕ ПОЛИТИКЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ²

Сажетак: У раду се полази од усвојене европске концепције вишејезичности и наводе резултати њене примене у језичкој политици Србије. Представљају се резултати истраживања ставова студената на подручју Аутономне покрајине Косово и Метохија према учењу страних језика, али и познавању и учењу језика друге етничке заједнице. Истраживање је спроведено крајем 2016. и почетком 2017. године на стратификованом квотном узорку међу студентима у Косовској Митровици и Приштини, применом технике теренског анкетања. На основу њих се закључује да код обе популације постоји свест о потреби учења једног (енглеског који је доминантан) или више страних језика, чије се познавање релативно добро самоевалуира, али да није развијена свест о потреби познавања језика друге етничке заједнице, те да постоји изразито противљење његовом увођењу у школски систем.

Кључне речи: европска политика вишејезичности, учење страних језика, учење језика друге етничке заједнице, Србија, Косово и Метохија 2016/2017.

Увод

Језичка разноврсност Европе, било да је реч о званичним језицима у Европској унији или не, представља богатство али и изазов за креаторе образовно-језичке политике. Савет Европе је још 2002. године позвао земље чланице да отпочну са увођењем измена у овом образовном систему с циљем стварања могућности учења два страна језика од раног узраста. Према последњем пресеку који је направљен 2014. године, 83,9% ученика у образовном систему ЕУ учи бар један страни језик, што је за 16,5% више у односу на пресек из 2005 године, док други страни језик учи

¹ aleksandra.suvakovic@filum.kg.ac.rs

² Рад је резултат реализације научно-истраживачке делатности Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

скоро 60% ученика. У 97,3% први страни језик свих млађих ученика је енглески, следе француски који учи у просеку 29% свих ученика ЕУ, немачки са 26% и шпански са 16%. Све државе чланице прописале су обавезан почетак учења првог страног језика између шесте и осме године живота (Key Date, 2017, str. 9–11).

Прихватањем Болоњског процеса, Србија се определила за интернационализацију образовања, али у исти мах и за увођење учења више језика у школски систем. Међутим, једнако као и у ЕУ, и у Србији је учење само једног и то енглеског језика као првог страног језика у раном узрасту заступљено у готово свим одељењима у првом образовном циклусу. Да ли ће оваква језичка политика допринети зближавању и културној размени унутар Европске уније једно је од питања која се намећу истраживачима из ове области.

За наш рад је посебно важан феномен вишејезичности унутар две етнички јасно диференциране студентске популације на подручју Косова и Метохије (КиМ)³. Да ли је седам деценија касније, у односу на период после Другог светског рата, КиМ успело да се развије од подручја са највећим уделом неписменог становништва у некадашњој социјалистичкој Југославији⁴ до подручја на коме је студентима омогућено укључење у стандарде европске политике вишејезичности, према критеријумима броја страних језика које уче, узрасту у коме поменути процес почиње и нивоу знања које се постиже? Подаци које ћемо представити су утолико занимљивији уколико имамо у виду друштвени контекст поменутог подручја и оружане сукобе с краја XX века који су допринели етничком дистанцирању и отпору да се научи и савлада језик народа с којим се дели животни простор. При свему томе се мора имати у виду и постојање декларативне (заправо: декретоване, од стране тзв. међународне заједнице) опредељености ка изградњи мултикултуралног друштва ове српске аутономне покрајине⁵, што

³ Наставним планом и програмом из 1950. године било је прописано учење једног од четири страна језика, а у документу су наведени француски, немачки, руски и енглески. Први страни језик се као обавезни предмет те године уводи у нижој гимназији (од петог разреда), док се у вишој гимназији ученици опредељују за други страни језик. Студентска популација уз поменуте језике може још да бира између италијанског и шпанског. Истраживања су показала и да је шк. 1955/56. чак 73% наставника који предају стране језике било формално необразовано за тај посао. Исте школске године на подручју АП Косова и Метохије ради 140 основних школа, а чак у 76 школа нема организоване наставе страних језика. Ученицима се ускраћује могућност да уче неки од страних језика, што је директно у супротности са *Наставним планом и програмом*. У преостале 64 школе стране језике предају наставници, од којих је 80% нестручни кадар (Ђурић, 2016, str. 161, 187–188).

⁴ Друштвено-економска и културна заосталост, културна али и економска обесправљеност поставили су школство веома уско и недостижно за сву омладину на КиМ где је удео неписмених достигао преко 80% становништва (Pavlović, 2003, str. 294).

⁵ Важно је уочити разлику између мултикултуралности као реалног стања *de facto* културног плурализма „што је једно од основних и трајних обележја сваког друштва” и мултикултурације која је процес заснован на „идеалу о толерантном, равноправном, хармоничном, прожимајућем (са)односу и заједничком (су)животу различитих култура и поткултура у оквиру једног ужег или ширег социјалног простора” (Tripković, 2005, str. 90). Међутим, идеали се од циљева и разликују по томе што код њих некада постоји и „мањак опредељености за активности зарад њиховог претварања у циљ који треба остварити” (Šuvaković U, 2004, str. 55).

би кроз процес мултикултурације требало да се спроводи на начин „потврђивања себе и прихватања другог као равноправног, иако различитог, односно потврђивање другог и прихватање себе као различитог” (Tričković, 2005, стр. 91).

Језичка политика Србије у последњих четврт века с посебним освртом на Косово и Метохију

Језичка политика у одређеном историјском тренутку прави је весник политичких догађаја али и наметања идеологија, и то било да је реч о језику образовања мањина или увођењу и одабиру страних језика, сходно њиховој тренутној подобности односно неподобности (Ђурић, 2016, стр. 154). Постоје три детерминишућа фактора у односу на (не)учење и одабир страних језика у институционалним оквирима: политичка оријентација државе у одређеном тренутку, која је условљена економским и друштвено културним активностима; компетентан наставни кадар, непосредно окружење ученика које бира или битно утиче на одабир страног језика – уколико изборност постоји, али и власти које делују преко школских управа.

Према подацима Министарства просвете Републике Србије из 1996. године, у АП Косово и Метохија страни језик као *изборни предмет*⁶ од трећег разреда основне школе се учи у тек 37% од укупног броја школа, а дистрибуција језика је следећа: енглески језик у 13,19% основних школа, немачког језика нема у понуди, руски језик у 12,5% школа, а француски тек у 4,86% (Ignjačević, 2006, стр. 201). Да ли је низак проценат коришћења законске могућности учења страног језика у првом образовном циклусу производ недостатка кадра или је реч о неком другом разлогу на овом подручју није најјасније. У осталим деловима земље у том тренутку тај удео се креће око 46,50% у централној Србији и 65% у АП Војводина, с тим што је ту заступљено и учење немачког језика (Isto).

У истом периоду у АП Косово и Метохија најзаступљенији страни језик као *обавезни предмет* у другом образовном циклусу је руски језик који је учило 58,33% ученика, следи енглески са 39,58% и француски са 2,08%; немачког језика и даље нема у понуди (Ђурић, 2016, стр. 282). Језичка слика у осталим деловима Србије разликује се у односу на АП КиМ по одабиру енглеског језика као обавезног предмета и тај удео се креће око 56%, следи руски са просечном заступљеношћу од 44%. У централној Србији се као трећи језик по заступљености јавља француски, а у АП Војводина немачки. Након 1996/1997. нема расположивих података о учењу страних језика у АП КиМ.

У периоду 2000–2003. у Србији се дешава покушај реформе образовног система, а једна од реформи огледала се у раном учењу првог страног језика, од првог разреда, увођењу обавезног учења другог страног језика од четвртог разреда и давању факултативне могућности учења трећег у другом образовном циклусу (Vučo, 2006,

⁶ Наставни планови и програми су током последње деценије ХХ века, па све до 2003. године, предвиђали учење страног језика као *обавезног предмета* тек од петог разреда основне школе на територији читаве државе, док је истовремено други страни језик хронолошки први, јер се од трећег разреда учи као *изборни предмет*.

41–54). Поменути процес није заживео, али се у Србији ипак десио помак у језичкој политици, јер План и програм из 2003. прописује обавезно учење два страна језика у основној школи (први и пети разред) (Filipović, Vučo, Đurić, 2006, str. 119–120). Цео поменути процес иде у корак са европском језичком политиком и настојањем да се оствари стратешки циљ до 2010. године, односно да се учење два страна језика у раном узрасту уведе као обавезно у све образовне системе ЕУ. Тиме би се, судећи по тексту Лисабонске декларације, осигурао економски напредак, боља радна места али и друштвена кохезија⁷. Ситуација је 2009. године у погледу учења страних језика у основним школама у Србији била следећа⁸: енглески језик као СЈ1 у првом образовном циклусу учи 89,8% ученика; немачки језик као СЈ1 4,3%; француски 3,6%; руски језик 2%; италијански језик 0,12% и шпански језик 0,007% (Šuvaković A., 2018, str. 108). Примећујемо да се лепеза страних језика који се могу изабрати у школском систему проширила у односу на крај XX века. Међутим, њихова заступљеност у образовном процесу је ниска, па би се пре могло закључити да се Србија уместо прокламоване вишејезичности определила за енглески као неприкосновени први страни језик и обавезни предмет у раном узрасту. С тим у вези се основано намеће питање друштвене кохезије становника Европе (не само ЕУ) путем само једног језика, као и упознавање и прихватање различитости између народа који нису изворни говорници енглеског.

Једно од првих истраживања вишејезичности на КиМ после оружаних сукоба спроведено је шк. 2008/2009. Истраживање је обухватило дистрибуцију страних језика, њихову заступљеност у ученичкој популацији и квалификације наставника у четири од укупно пет округа⁹ Косова и Метохије, у основним и средњим школама у српском образовном систему. Први образовни циклус у поменутиим окрузима похађало је 4193 ученика, од којих су сви учили енглески као први страни језик. Међутим, анализа резултата истраживања од петог до осмог разреда нас наводи на закључак да неке школе немају организовану наставу другог страног језика, јер се руски као други страни језик учи у 37% школа, француски у 13%, немачки ни у једној. Дакле, у тренутку спровођења истраживања готово половина од укупног броја основних школа од петог до осмог разреда нема други страни језик. У средњим школама и гимназијама 69% ученика учи енглески као први страни језик, 26% руски и 5% француски. Један број наставника у основним школама обухваћен истраживањем нема потребну квалификацију, и то 40% наставника руског, 20% француског и 25% наставника енглеског језика¹⁰ (Vučo, Šuvaković A. 2010, str. 48–52). У средњим школама удео нешколованих наставника руског и француског језика је исти као у основним школама, док је тај проценат у случају наставника енглеског језика значајно већи и износи чак 40% кадра у поменутом трећем образовном циклусу. Представљени подаци нам указују на нешто бољу ситуацију у односу на 1995/1996, али недовољно

⁷ Lisbon European Council, *Presidency Conclusions*, 2000, March 23rd-24th, Internet http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm 05/06/2014

⁸ Нема података за КиМ

⁹ Истраживањем није обухваћен Косовско-поморавски округ

¹⁰ Четири године касније у односу на описано истраживање спроведено је и истраживање међу албанским наставницима енглеског језика које је показало да од 2892 наставника њих 1266 јесте квалификован кадар, што представља нешто мање од 44% (Kasumi, 2016, str. 220).

повољну када је реч о квалификацијама наставника и броју страних језика који се нуде ученицима на КиМ. Наведено истраживање представља својеврсни искорак, будући да деценију и по није било података о учењу страних језика на КиМ, али је недовољно да се заокружи слика у том тренутку, јер недостају подаци за школе тзв. „косовског” образовног система.

Методолошки оквир спроведеног истраживања

Катедра за социологију Филозофског факултета у Косовској Митровици 2009. године отпочиње серију истраживања социјалних ставова студената, али само оних који студирају на северу КиМ и који су у највећем уделу (приближно 95%) српске националности. Одабир студентске популације унутар које се врши истраживање узрокован је тиме да узорак буде ваљан, будући да таква могућност није постојала у општој популацији¹¹. Осим тога, студенти су претпостављени носиоци друштвених промена и нова елита једног друштва.

Поновљено истраживање студентски ставова спроведено крајем 2016. и почетком 2017. године значајно се разликовало од претходних јер су истраживачи по први пут успели да обухвате и популацију албанских студената са Универзитета из Приштине, што је од изузетне важности за поређење када се зна да је реч о две различите етничке групације студената који студирају на ова два различита универзитета. С тим у вези, репрезентативни узорак је повећан и пројектован на чак 997 испитаника, од којих у стратуму студената-Албанаца који студирају у Приштини 595, а у оквиру стратума студената који студирају на српском државном универзитету у Косовској Митровици 402 испитаника, док је реализован узорак за ову батерију од 11 питања у вези са учењем језика код обе популације око 90%. Узорак је био стратификован, али и пропорционалан квотни. Налик претходним истраживањима (Petrović, 2016, стр. 9–18), квоте су одређиване у односу на пол, годину студија и факултет на којем студирају, при чему су у оквиру стратума студената на северу КиМ обухваћени сви факултети, а у стратуму студената који студирају у Приштини примењен је двоетапни узорак: прво је израчунато учешће студената према групацијама¹² у укупној популацији студената Универзитета у Приштини, а потом су случајним узорком из сваке од тих групација бирали факултети на којима је спроведено истраживање, при чему је свака групација била заступљена с најмање два различита факултета. Примењени метод био је испитивање, техника анкетирања (Milosavljević i Radosavljević, 2000, стр. 493–522), инструмент анкетни упитник, који је био у основи исти, с тим да је извршено прилагођавање питања и језика упитника према стратумима. Захваљујући сарадњи с Филозофским факултетом из Косовске Митровице, који је био носилац пројекта у оквиру кога је спроведено ово

¹¹ На општој популацији такав узорак није могућ, с обзиром на то да је последњи попис, релативно регуларан, обављен на подручју тада САП Косово далеке 1981. године, а да се у резултате покушаја УНХЦР из 2005/6. и у попис који су извршиле Привремене институције локалне самоуправе из Приштине, уз бојкот Срба, не може поуздати.

¹² Друштвено-хуманистичка, медицинска, техничко-технолошка и природно-математичка

испитивање¹³, ауторка рада унела је у њихов стандардни инструмент батерију од 11 питања која су се односила на учење страних језика, односно на учење језика друге етничке заједнице на Косову и Метохији (српског од стране Албанаца и албанског од стране Срба). Већи део добијених резултата представљен је у овом раду.

Резултати истраживања и дискусија

Првим сетом питања унутар поменуте батерије настојали смо да утврдимо које стране језике говоре студенти обе етничке заједнице, али и број страних језика које сматрају да познају. Анализом резултата утврдили смо да 46,2% српских студената наводи да говори један страни језик и то енглески као први страни језик (у даљем тексту СЈ1), док је удео говорника енглеског као првог страног језика у албанској популацији испитаника значајно већи и износи 67,9%. Руски језик као СЈ1 код српских испитаника наводи 6,7%, док се исти језик у албанској популацији појављује тек код 0,2% испитаника као СЈ1. С друге стране, немачки језик се као СЈ1 појављује код 2,1% албанске популације и тек код 0,5% српске. Упадљива је разлика у уделу студената који се изјашњавају да не говоре ниједан страни језик, код српских студената износи чак 8,8%, док је код Албанаца свега 0,3% ([Графикон 1](#)).

Истовремено, 20% српских и 17% албанских студената наводи да говори два, а 16% српских и 11% албанских чак три страна језика. Код обе групе испитаника које наводе да познају два страна језика енглески језик је СЈ1, док се као СЈ2 код студената српске популације на првом месту, код 9% испитаника, налази руски; на другом француски и то код 2,8% испитаника, следе немачки и шпански код 2,5%, италијански код 1,3% испитаника и турски код 1%. У албанској популацији студената који говоре два страна језика као други страни језик (СЈ2) истиче се турски и то код 11,1% испитаника, потом немачки код 4% испитаника и италијански код 1,3% испитаника.

Група испитаника која се изјашњава да говори три страна језика, и то њих 16% у српској популацији наводи као комбинацију: СЈ1 енглески, СЈ2 француски и као СЈ3 руски или шпански, или пак комбинацију енглески СЈ1, немачки СЈ2 и руски односно шпански као СЈ3. У албанској популацији од 11% говорника три страна језика: енглески је СЈ1, немачки СЈ2 и француски СЈ3.

Следећи сет питања односио се на ставове студената и њихово одређивање према најкориснијем првом, другом и трећем страном језику. Анализом резултата дошли смо до следећих података: студенти обе популације у преко 96% сматрају да је енглески језик најкориснији СЈ1, а као разлоге наводе његову *распрострањеност*, *број говорника*, *ујој употребљивост* и *универзалност*. Свега 3,5% српских студената сматра да је руски језик најкориснији СЈ1, а 1,7% Албанаца таквим сматра немачки језик. Можемо да уочимо потпуно поклапање ставова о корисности енглеског језика са податком да је то истовремено и први страни језик који се учи кроз образовне циклусе код обе популације испитаника. Истим истраживањем мерена је и етничка

¹³ ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националној идентитетима и евроинтеграција*, који је финансирао Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2011–2019).

дистанца српских односно албанских студената у односу на нације које се изворно служе горепоменутиим језицима¹⁴ и утврђено је да је етничка дистанца Срба према Американцима 3,86, док је према Енглезима 3,49, одмах иза етничке дистанце према Немцима која је 3,98 (Табела 2). Етничка дистанца Албанаца према Енглезима је 3,78 и према Американцима 3,75 али се из приложене табеле види и то да је дистанца Албанаца у односу на Американце и Енглезе мања него у односу на све остале изворне говорнике језика који се помињу у истраживању (Табела 2).

Када је реч о другом страном језику као најкориснијем, српски студенти се опредељују за руски у највећем проценту, а као разлоге наводе *брајсџиво, сарадњу, њавославље, ујишцај, сличности са српским језиком и њредмети који су већ имали у школи*. Етничка дистанца Срба према Русима је уједно једна од најнижих (Табела 1). На другом месту, упркос високој етничкој дистанци, српски испитаници наводе немачки језик као најкориснији СЈ2, а разлоти су *њресељење, расњросњрањености и корисности њри зајошљавању*. Албански студенти се из истих разлога опредељују за немачки језик као најкориснијем СЈ2, после енглеског, с тим што је етничка дистанца Албанаца према Немцима 3,79 и спада у ред умерених дистанци (Табела 2).

Занимљив је податак међу српским испитаницима да чак 4,5% студената сматра да је кинески језик најкориснији после енглеског и да је његова употребивост и корисност у успону. Основано можемо да претпоставимо да на овакав став има утицај недавни Брегзит, чиме се за отворило питање доминације енглеског језика у Европској унији.

Обе студентске популације оцењивале су знање првог и другог страног језика на скали од 1 до 5, при чему 1 представља недовољно а 5 одлично знање на основу аутоевалуације, и анализом резултата дошли смо до следећих података:

Скоро десетина, односно 9,8% студената српске популације сматра да *недовољно* зна енглески језик који им је уједно и СЈ1, 19,6% своје знање оцењује као *довољно*, 33% као *добро*, 22,3% *врло добро* и 15,4% *одлично*. Удео албанских студената када је реч о *недовољном* знању СЈ1 је незнатно већи и износи 12%, значајно је мањи удео у одговору *довољно* тек 3,1% (скоро шест пута мање него код српских студената), док је удео у одговору *добро* готово исто процењен код популације и износи 32,7%. Разлика је поново уочљива на четвртој степену и процени знања као *врло добро* и износи 35,4% код Албанаца у односу на поменутих 22,3% код Срба. Своје знање енглеског као одлично је самооценило 15,9% Албанаца, и у том погледу је удео код обе популације готово исти (Графикон 2).

Самопроцена знања другог страног језика се значајно разликује код Срба и Албанаца. Чак 13,4% Срба своје знање другог страног језика оцењује као *недовољно* и тек 4,8% Албанаца; 24,3% Срба се опредељује за одговор *довољно*, док са друге стране то чини тек 4,5% Албанаца; велике су разлике и у одређивању знања као *добро* и код Срба је тај удео 32,5%, а код Албанаца 58,4%; *врло добрим* своје знање СЈ2 оцењује 18,2% Срба и 27,8% Албанаца и одличним 11,6% Срба и тек 4,1% Албанаца, готово више него двоструко мање (Графикон 3). Дакле, с једне стране много већи број албанских студената оцењује своје знање СЈ2 као добро и врло добро за разлику

¹⁴ Као инструмент коришћена је студентима прилагођена Богардусова скала социјалне дистанце (в. Šuvaković U., Petrović, 2016, стр. 46).

од српских, и изразито мањи број албанских студената поменуто знање оцењује као недовољно или довољно у односу на српску студентску популацију. Обе групе студената имају законом прописано учење другог страног језика у другом образовном циклусу односно у вишим разредима основне школе са недељним фондом од два школска часа, али се тај закон примењује само на студенте рођене после 1995. године (у истраживању су учествовали и испитаници рођени пре поменуте године који су СЈ2 добијали тек у средњој школи и то уколико су похађали гимназију). Учење другог страног језика могу да наставе током средње школе и факултета, али се самопроцена знања изразито разликује, што може да указује на различиту мотивацију и ваннаставно похађање курсева страних језика с циљем лакшег запослења или пресељења, што би свакако требало додатно истражити.

Последњим сетом питања настојали смо да сагледамо када су испитаници почели учење СЈ1 и СЈ2, као и шта сматрају тешкоћама у поменутиим процесима.

Чак 40,1% Срба почело је учење СЈ1 у периоду раног детињства или у предшколским установама или у приватним школама страних језика, извесно под утицајем родитеља или ближег окружења, док је тај проценат код Албанаца 21,8%, двоструко мањи, али зато чак 54% студената српске популације и 44,4% албанске почиње да учи други страни језик пре једанаесте године живота односно пре него што то прописује законска регулатива у институционалним оквирима односно основној школи. Удео оних који нису учили СЈ2 код Срба је 4,9% а код Албанаца знатно нижи и износи 1,5%. Претпостављамо да је реч о генерацијама које су похађале средње стручне школе у којима није обавезно учење другог страног језика.

Приближно уједначен став обе групе испитаника огледа се у ставу да је отежавајућа околност у учењу страних језика *мали фонд часова* и то сматра 31% Срба и 37,9% Албанаца, приближно исто мисле и о *незанимљивим уџбеничким комилејшима* као отежавајућем фактору и то осликавају одговори 8,2% Срба и 7,9% Албанаца, али 7,1% српских студената и 9,5% албанских као узрок помињу и некомпетентног наставника. Веома занимљиве су разлике у одговорима које се тичу мотивације и (не) заинтересованости окружења да студенти савладају циљни језик. Српски студенти истичу у уделу од 6,5% одговора да је незаинтересованост средине у којој одрастају отежавајући фактор, док је код албанских студената тај удео 2,5%; чак 3,7% Срба није мотивисано да учи СЈ и тек 0,9% Албанаца. Исто тако, 9,4% српских студената сматра да нема потешкоће у учењу СЈ, док је тај проценат код Албанаца 19,2% (Графикон 4).

Приказани резултати указују на то каква је спремност студената две националности да познају стране језике и тако обезбеде могућност комуникације са људима који живе у иностранству. Међутим, потпуно обесхрабрују резултати истраживања који се односе на спремност студената обе популације да науче језик друге етничке заједнице и њих једино можемо тумачити у кључу највише етничке дистанце које исказују једни према другима, у поређењу са другим народима који живе или не живе на КиМ (Šuvaković A. 2019, str. 331). Чак 80% студената српске популације не разуме и не говори албански језик, док је тај удео у албанској популацији 50% у односу на српски језик. Уједначен је проценат код обе групе испитаника, али врло низак оних који се изјашњавају да добро говоре и разумеју језик другог, и то 2,4% албанских испитаника и 2,5% српских. Следи податак да 49% српских студената сматра да није

корисно знати албански језик и 38,5% Албанаца дели такав став у односу на српски језик. Свега 5,8% чини удео у одговорима Срба да је знање албанског врло корисно, док је код Албанаца нешто нижи и износи 3,2%. С тим у вези се изјашњавају да у будућности не желе да науче језик друге етничке заједнице, и то 53,7% Срба и 52,2% Албанаца¹⁵. Међутим, постоје и испитаници који сматрају да би у такав процес ушли због суживота, пријатеља и посла, и тај проценат код Срба износи 42% (од 46,3% који нису одбили могућност да у будућности науче албански), а код Албанаца 44% (од 47,8% оних који нису одбили учење српског у будућности). Међутим, исти испитаници не желе да уче поменуте језике кроз школски систем, сматрајући их непотребним предметима, и то 74,1% Срба и 76,6% Албанаца.¹⁶ Остали испитаници, и то 12,6% Срба, би албански учили са фондом од једног часа недељно, док је тај проценат код Албанаца 7,3%. Преосталих 13% српске односно 16% албанске популације би се радије определило да фонд часова буде већи уколико би поменути језици били део школског програма (Šuvaković A., 2019, стр. 333–336).

Закључак

Социјално-економски и образовни развој подручја КиМ после Другог светског рата је несумњив, па је он омогућио и напредак када се ради о учењу страних језика, премда се он одвијао и даље спорије и отежаније него у другим деловима социјалистичке Југославије. Ипак, у склопу мера описмењавања, отварају се нова одељења и школе и омогућује Србима, Албанцима и Турцима школовање на матерњем језику. Почетни недостатак наставног кадра из свих школских предмета, а посебно изражен када је реч о страним језицима, траје све до краја XX века, када тек 37% основних школа има организовану наставу изборног страног језика у првом образовном циклусу.

Истраживање учења страних језика на КиМ у првој деценији новог миленијума наводи нас на закључак да су присутни исти страни језици – енглески, руски и француски – као и у претходном (социјалистичком) периоду. Енглески се у свим школама учи као први страни језик, али је забрињавајућ податак да ни с почетка новог миленијума није превазиђено питање кадра, па у скоро пола основних школа нема наставе другог страног језика.

Крајем 2016. и почетком 2017. године први пут је испитана вишејезичност, али и језичка и етничка дистанца код албанских студента у Приштини и код српских студената у Косовској Митровици. Први страни језик код обе групе испитаника јесте енглески језик, који чак 40% Срба и 22% Албанаца почиње да учи у периоду раног

¹⁵ Сличан је однос припадника већинске заједнице у локалној средини према питању учења језика мањинске заједнице у Војводини, иако је социјални контекст неупоредиво другачији. Истраживање је вршено на укупној популацији, али се дошло до закључка да је одбијање учења језика Другог најприсутније код ученика и студената (в. Pušić, 2008, стр. 187–188).

¹⁶ При томе, треба имати у виду да су на подручју АП Косово и Метохија према „законској” регулативи равноправни и у службеној употреби албански и српски језик. Међутим, „декларативна, законом прокламована равноправност, јасно, не значи и суштинску равноправност чак ни у службеној употреби” (Vučković, 2021, стр. 100).

детињства. Према етничка дистанца према изворним говорницима тог језика јесте битно различита, одабир енглеског језика није упитан за окружење у коме одрастају и које у њихово име врше одабир поменутог језика. Руски језик је најзаступљенији у српској студентској популацији као СЈ2, што позитивно корелира са ниском етничком дистанцом према Русима, док је у албанској популацији СЈ2 немачки. Неоспорна је чињеница да су млади схватили значај познавања страних језика, па 20% Срба наводи да зна два СЈ, а чак 16% три, док је тај удео код Албанаца 16% и 11%, с тим што албански студенти имају вишу аутопроцену познавања СЈ1 и СЈ2 у односу на српске. У сагледавању тешкоћа у учењу страних језика обе популације се слажу у вези са малим фондом часова, незанимљивим уџбеничким комплетима и немотивисаним кадром који предаје језик. Приметна је већа мотивација код Албанаца, као и већи удео оних који сматрају да немају тешкоће у учењу СЈ.

Када је реч о учењу страних језика на овом простору можемо да закључимо да је од Другог светског рата учињен значајан помак. Извесно је да апсолутна доминација учења енглеског језика код студената обе етничке заједнице никако не резултира вишејезичношћу. С друге стране, постојање свести о значају знања страних језика није произвело и свест о значају знања језика друге етничке заједнице. Чак 80,3% српских студената не говори и не разуме албански језик, 53,7% не жели ни да уђе у процес учења мањинског језика, док њих 49% сматра да тај језик није користан, истовремено се изјашњавајући да би као предмет у школском систему Србије на КиМ био непотребан. Слична је ситуација и код албанских студената: половина анкетираних нити говори, нити разуме српски језик, 38,55% чак сматра да познавање српског језика није корисно и више од половине нема жељу да га научи, док се више од 3/4 изричито противи увођењу српског језика у школски систем. Ови подаци делимично објашњавају и резултате добијене мерењем етничке дистанце. На који начин да етничка дистанца не буде изузетно висока када није могуће успоставити ефективну комуникацију ни на елементарном нивоу? Коришћење енглеског језика у међусобној повременој комуникацији припадника две етничке заједнице не само што је показатељ криптоглосије и угрожености српског народа на КиМ, чији припадници употребом потпуно страног језика покушавају да прикрију свој национални идентитет и тако избегну могуће проблеме (Reljić, 2011), већ уједно снажно подстиче процес раздвајања Срба и Албанаца. Два народа прихватају једино посредовану комуникацију језиком којим никома није матерњи, и то у ситуацији када једни (Албанци) манифестују симпатије за изворне говорнике тог језика (Британце, Американце) који су у њиховом јавном дискурсу „ослободиоци”, док други (Срби) увиђају да Британци и Американци настоје да обезбеде стварање нове албанске државе на подручју Републике Србије – Аутономне покрајине Косово и Метохија, што доводи у питање не само национални и државни интерес Србије, већ и српски национални, а самим тим и језички идентитет на овом подручју.

Aleksandra B. Šuvaković¹
University of Kragujevac, Faculty of Philology and Arts
Kragujevac (Serbia)

ATTITUDES TOWARDS MULTILINGUALISM AND KNOWLEDGE OF THE LANGUAGE OF THE COMMUNITY AS AN ELEMENT OF THE EDUCATIONAL POLICY IN KOSOVO AND METOHIJA²

(Translation In Extenso)

Abstract: The paper starts from the adopted European concept of multilingualism and lists the results of its application in Serbia's language policy. The results are shown of the research into the attitudes of the students in the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija towards foreign language learning, as well as learning the language of the other ethnic community. The research was conducted at the end of 2016 and the beginning of 2017 on the stratified quota sample among the students in Kosovska Mitrovica and Priština, by applying the field survey technique. According to them, it can be concluded that both populations are aware of the need to learn one (English that is dominant) or more foreign languages, the knowledge of which is relatively well self-evaluated; however, there is no developed awareness of the need to know the language of the other ethnic community, so there is a pronounced opposition to its introduction in the schooling system.

Keywords: European multilingualism policy, foreign language learning, learning the language of the other ethnic community, Serbia, Kosovo and Metohija 2016/2017

Introduction

The language diversity of Europe, whether speaking of the official languages in the European Union or otherwise, represents the wealth, as well as a challenge to educational-linguistic policy makers. As early as 2002 the Council of Europe invited the member states to start introducing changes in their educational systems with the aim of creating the opportunity of learning two foreign languages from an early age. According to the last cut-off data from 2014,

¹ aleksandra.suvakovic@filum.kg.ac.rs

² The paper is the result of the scientific-research activity of the Faculty of Philology and Arts, the University in Kragujevac, funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

83.9% of the students in the EU educational system learn minimum one foreign language, which is by 16.5% more than in the 2005 cut-off, while almost 60% students learn another foreign language. In 97.3% cases, the first foreign language of all younger students is English, followed by French among on average 29% of all EU students, German among 26% and Spanish among 16%. All member states have prescribed the compulsory beginning of learning the first foreign language – between the age of six and eight (Key Date, 2017, pp. 9–11).

By accepting the Bologna process, Serbia opted for the internationalization of education, but at the same time for introducing the learning of several languages in the schooling system. However, just as in the EU, learning only one language, namely English, as the first foreign language at an early age in Serbia is present almost in all classes in the first educational cycle. Whether this language policy will contribute to increasing closeness and cultural exchange within the European Union is one of the questions imposed on the researchers in this area.

Of particular relevance for our work is the phenomenon of multilingualism within two ethnically clearly differentiated student populations in the territory of Kosovo and Metohija (KiM)³. Seven decades later, as compared to the period after WW2, has KiM managed to develop from the region with the greatest share of illiterate population in former socialist Yugoslavia⁴ into the region where students are enabled to be included in the standards of European multilingualism policy, by the criteria of the number of foreign languages that are learnt, the age when this process begins, and the achieved level of knowledge? The data we will present here are even more interesting if we take into account the social context of this region and the armed conflicts at the end of the 20th century that contributed to ethnic distancing and resistance towards learning and mastering the language of the people one shares living space with. Furthermore, we must bear in mind the existence of the declarative orientation (actually, decreed by the so-called international community) towards building a multicultural society of this Serbian autonomous province⁵, which through

³ The 1950 curriculum envisaged learning one out of four foreign languages, and the document lists French, German, Russian and English. That year, the first foreign language as a compulsory subject was introduced from the fifth grade, while secondary school students had to choose another foreign language. Together with these languages, the student population could also choose Italian or Spanish. The research shows that in the school year 1955/56, as many as 73% of the foreign language teachers were formally unqualified for that job. In the same school year, there were 140 primary schools in the territory of Kosovo and Metohija, but in as many as 76 of them there was no organized foreign language learning. The students were deprived of the opportunity to learn one of the foreign languages, which was directly contrary to the curriculum. In the remaining 64 schools, foreign languages were taught by teachers, out of whom 80% were unqualified (Đurić, 2016, p. 161, 187–188).

⁴ The socio-economic and cultural underdevelopment, cultural but also economic disenfranchisement have placed education as rather narrow and unattainable for all young people in Kosovo and Metohija, where the illiteracy rate has been more than 80% of the population (Pavlović, 2003, p. 294).

⁵ It is important to see the difference between multiculturalism as the real state of *de facto* cultural pluralism, “which is one of the basic and permanent features of every society”, and multiculturalization, which is the process based on the “ideal of tolerant, equal, harmonious, pervasive (co)relationship and common (co)life of different cultures and subcultures within a narrower or broader

the multiculturalization process should be implemented in the manner of “acknowledging oneself and accepting the other one, although different, i.e. acknowledging the other one and accepting oneself as different” (Tripković, 2005, p. 91).

Serbia’s language policy in the past quarter of the century, with a special review of Kosovo and Metohija

The language policy at a certain historical moment is the true herald of political events, as well as imposed ideologies, whether it refers to the language of schooling of minorities or the introduction and choice of foreign languages according to their current suitability and/or unsuitability (Đurić, 2016, p. 154). There are three determining factors in relation to the (non) learning and choice of foreign languages in institutional frameworks: the country’s political orientation at a given time, which is conditioned by economic and socio-cultural activities; competent teaching staff, immediate environment of the students that chooses or significantly influences the choice of the foreign language – in case it is optional, as well as the authorities acting through school administrations.

According to the 1996 data of the Ministry of Education of the Republic of Serbia, in the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, the foreign language as an *optional subject*⁶ from the third grade of primary school was learned in only 37% out of the total number of schools, while the language distribution was as follows: English in 13.19% primary schools; no German at all; Russian in 12.5% schools, and French only in 4.86% (Ignjačević, 2006, p. 201). It is not completely clear whether such low percentage of using the legal opportunity of learning a foreign language in the first educational cycle is the result of the lack of the staff, or is there another reason for it in this region. At that time, the share in other parts of the country was about 46.50% in Central Serbia and 65% in the Autonomous Province of Vojvodina, while German as a foreign language was also present there (Ibid.).

During the same period, in the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, the prevailing foreign language as a *compulsory subject* in the second educational cycle was Russian, learned by 58.33% students, followed by English with 39.58% learners and French with 2.08%; learners, while German was still not included (Đurić, 2016, p. 282). In comparison to the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, the language situation in other parts of Serbia differs by the choice of English as a compulsory subject, with the share of about 56%, followed by Russian, with the average 44%. In Central Serbia, French appears as the third foreign language, while in the Autonomous Province of Vojvodina it is German. After 1996/1997, there are no available data about foreign language learning in the Autonomous Province of Kosovo and Metohija.

social area” (Tripković, 2005, p. 90). However, ideals differ from goals because they are sometimes characterized by the “lack of orientation towards activities at the cost of their transformation into a goal that should be achieved” (Šuvaković U., 2004, p. 55).

⁶ During the last decade of the 21st century until 2003, curricula envisaged learning a foreign language as a *compulsory subject* only from the fifth grade of primary school in the territory of the whole country, while at the same time, the second foreign language is chronologically the first, because it is learnt as an *optional subject* from the third grade.

In the period of 2000-2003, there was an attempt of the educational system reform in Serbia, while one of the reforms involved early learning of the first foreign language, from the first grade of primary school, the introduction of the compulsory learning of the second foreign language from the fourth grade of primary school, and giving the opportunity of learning an optional third foreign language in the second educational cycle (Vučo, 2006, pp. 41–54). This process did not come to life, but certain progress was made in Serbia's language policy, because the 2003 Curriculum envisages compulsory learning of two foreign languages in primary school (the first and the fifth grades) (Filipović, Vučo, Đurić, 2006, pp. 119–120). The entire process keeps up with the European language policy and the aspiration to achieve the strategic goal by 2010, i.e. to introduce learning two foreign languages at an early age as compulsory in all EU educational systems. Judging by the text of the Lisbon Declaration, this would ensure economic progress, better work places, as well as social cohesion⁷. In 2009, the situation in relation to foreign language learning in primary schools in Serbia was as follows⁸: English as the first foreign language in the first educational cycle was learned by 89.8% student; German as the first foreign language by 4.3% students; French by 3.6%; Russian by 2%, Italian by 0.12% and Spanish by 0.007% (Šuvaković A, 2018, p. 108). We notice that the range of foreign languages to be chosen in the schooling system has expanded in comparison to the end of the 20th century. However, their presence in the educational process is low, and it could be concluded that Serbia, instead of the proclaimed multilingualism, has opted rather for English as an unrivalled first foreign language and a compulsory subject at an early age. In that respect, a valid question arises regarding social cohesion of the inhabitants of Europe (not only the EU) via only one language, as well as nations becoming closer and accepting their respective diversity even if they are not native speakers of English.

One of the first research studies of multilingualism in Kosovo and Metohija after the armed conflicts was conducted in the school year 2008/2009. The research covered the distribution of foreign languages, their presence in student population and teachers' qualifications in four out of five districts⁹ in Kosovo and Metohija, in primary and secondary schools within the Serbian educational system. The first educational cycle in the abovementioned districts was attended by 4,193 students, all of whom learned English as the first foreign language. However, the research result analysis from the fifth to the eighth grade makes us conclude that some schools have no organized classes of the second foreign language because Russian as the second foreign language is learnt in 37% schools; French in 13%, while German is not learnt in any of these schools. Therefore, at the time when the research was conducted, there was no second foreign language in almost half of the total number of primary schools from the fifth to the eighth grade. In secondary and grammar schools, 69% students learn English as the first foreign language, 26% Russian and 5% French. A number of teachers in primary schools included in the research had no necessary qualifications: 40% Russian teachers, 20% French teachers and 25% English

⁷ Lisbon European Council, *Presidency Conclusions*, 2000, March 23rd–24th, Internet http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm 05/06/2014

⁸ No data available for Kosovo and Metohija

⁹ The research did not cover Kosovo-Pomoravlje District.

teachers¹⁰ (Vučo, Šuvaković A, 2010, pp. 48–52). In secondary schools, the share of unqualified teachers of Russian and French is the same as in primary schools, while the percentage of English language teachers is substantially higher and reaches as many as 40% of the staff in the third educational cycle. The presented data point to a somewhat better situation in comparison to 1995/1996, but insufficiently favourable when speaking of teachers' qualifications and the number of foreign languages offered to the students in Kosovo and Metohija. The above-mentioned research is a step forward, since there have been no available data about foreign language learning in Kosovo in Metohija for a decade and a half; it is still insufficient to complete the picture at that moment because there are no data for the schools in the so-called "Kosovo" educational system.

Methodological framework of the conducted research

In 2009, the Department of Sociology of the Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica began a series of studies of the social attitudes of students, but only those studying in the north of Kosovo and Metohija and being mostly (approximately 95%) of Serbian nationality. The selection of the student population within which the research was conducted was made so that the sample should be proper, since there was no such opportunity in the general population¹¹. Furthermore, the students are the supposed bearers of social changes and the new elite of a society.

The repeated research of the students' attitudes conducted at the end of 2016 and the beginning of 2017 differed substantially from the previous research because for the first time the researchers succeeded in including the population of Albanian students from the University in Priština, which is of great significance for the comparison, having in mind that these are two different ethnic groups of students attending these two different universities. In that respect, the representative sample was increased and projected to as many as 997 respondents, out of whom there were 595 in the stratum of Albanian students studying in Priština; there were 402 respondents within the stratum of the students studying at the Serbian state university in Kosovska Mitrovica, while the realized sample for the battery of 11 questions about language learning among both populations was about 90%. This was a stratified, as well as proportional quota sample. Like in the previous research (Petrović, 2016, pp. 9–18), the quotas were determined by the gender, year of study and the faculty, while within the stratum of the students in the north of Kosovo and Metohija all faculties were included, and in the stratum of the students studying in Priština, the two-stage sample was applied: first the participation was calculated of the students by groups¹² in the total

¹⁰ Four years after the above-described research, the research was conducted among Albanian teachers of English, which showed that 1,266 out of 2,892 teachers were qualified staff, which is a little below 44% (Kasumi, 2016, p. 220).

¹¹ This sample is impossible in the general population, since the latest census was conducted relatively properly in the territory of then Federal Autonomous Province of Kosovo in 1981, while the results of the UNHCR attempt from a 2005/6 and the census conducted by the interim institutions of local self-government in Priština, boycotted by Serbs, cannot be relied on.

¹² Social-humanistic, medical, technical-technological, natural sciences-mathematics

student population of the University in Priština, and then, by the random sample from each of those groups, the faculties were chosen where the research was conducted, whereas each group was represented by minimum two different faculties. The applied method was interviewing, survey technique (Milosavljević & Radosavljević, 2000, pp. 493–522), the instrument was the survey questionnaire, which was essentially the same, while the questions and the language of the questionnaire were adjusted by strata. Thanks to the cooperation with the Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica as the owner of the project within which the research was conducted¹³, the author of this paper introduced the battery of 11 questions in the standard instrument. The questions referred to foreign language learning and/or learning the language of the other ethnic community in Kosovo and Metohija (the Serbian language by Albanians, and the Albanian language by Serbs). The greater part of the obtained results has been presented in this paper.

Research results and discussion

In the first set of questions within the above-mentioned battery, we tried to determine what foreign languages were spoken by the students of both ethnic communities, as well as the number of foreign languages they thought they could speak. The result analysis established that 46.2% Serbian students stated they spoke one foreign language, i.e. English as the first foreign language (hereinafter FL1), while the share of the speakers of English as the first foreign language in the Albanian population of respondents was much higher, reaching 67.9%. Russian as FL1 is spoken by 6.7% Serbian respondents, while only 0.2% respondents in the Albanian population reported speaking Russian as FL1. On the other hand, German as FL1 is spoken by 2.1% of the Albanian population and by only 0.5% of the Serbian population. There is a pronounced difference in the share of the students who claimed not to speak any foreign languages – among Serbian students, the percentage amounts to as many as 8.8%, but only 0.3% among Albanian students ([Chart 1](#)).

At the same time, 20% Serbian and 17% Albanian students reported speaking two, while 16% Serbian and 11% Albanian students reported speaking as many as three foreign languages. In both groups of the respondents that reported speaking two foreign languages, English is FL1, while English as FL2 is in the first place among the students from the Serbian population, while among 9% respondents it is Russian; in the second place it is French, among 2.8% respondents, followed by German and Spanish among 2.5% respectively, Italian among 1.3%, and Turkish among 1% respondents. In the Albanian population of the students who speak two foreign languages, Turkish stands out as the second foreign language (FL2) among 11.1% respondents, followed by German among 4% respondents and Italian among 1.3% respondents.

The group of the respondents that reports speaking three foreign languages – 16% being from the Serbian population – give the following combinations of languages: FL1 English, FL2 French and Russian or Spanish as FL3 or the combination FL1 English, FL2

¹³ III 47023 *Kosovo and Metohija between the national identity and Euro-integrations*, which was funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (2011–2019).

German, and Russian or Spanish as FL3. In the Albanian population, among 11% speakers of three foreign languages, English is FL1, German FL2 and French FL3.

The following set of the questions referred to the students' attitudes and their determination by the most useful first, second and third foreign language. The result analysis provided the following data: the students from both populations in more than 96% cases think that English is the most useful FL1 and the reasons for it are its *prevalence, the number of speakers, usefulness* and *universality*. Only 3.5% Serbian students think that Russian is the most useful FL1, while 1.7% Albanians rank German as the most useful FL1. We can observe full compliance of the attitudes about the usefulness of English with the fact that it is at the same time the first foreign language learnt through educational cycles in both populations of the respondents. The same research also measured the ethnic distance of the Serbian and/or Albanian students in relation to the nations that originally use the above-mentioned languages¹⁴ and it was established that the ethnic distance of Serbs to Americans was 3.86 and 3.49 to Englishmen, immediately after the ethnic distance to Germans being 3.98 (Table 2). The ethnic distance of Albanians to Englishmen was 3.78 and to Americans 3.75, but this Table shows that the distance of Albanians to Americans and Englishmen is smaller than to all other native speakers of the languages mentioned in the research (Table 2).

Speaking of the second foreign language as the most useful one, the Serbian students opted for Russian in the highest percentage, and the listed reasons for it were *brotherhood, cooperation, Orthodox Christianity, influence, similarity with the Serbian language* and *the subject that they already learnt at school*. The ethnic distance of the Serbs to Russians is at the same time among the lowest of all (Table 1). The second-ranking language, despite the high ethnic distance, according to the Serbian respondents, is German as the most useful FL2, and the reasons for it are *relocation, prevalence* and *usefulness when finding employment*. It is for the same reasons that the Albanian students opt for German as the most useful FL2 after English, whereas the ethnic distance of Albanians to Germans is 3.79, thus belonging to the rank of moderate distances (Table 2).

An interesting finding among the Serbian respondents is that as many as 4.5% students think that Chinese is the most useful language after English and that its usability and usefulness are increasing. We can reasonably assume that such attitude has been influenced by the recent Brexit, which opened the question of the dominance of the English language in the European Union.

Both student populations evaluated the knowledge of the first and second foreign language on the scale from 1 to 5, where 1 stands for insufficient and 5 stands for excellent knowledge on the basis of self-evaluation. In the result analysis, we reached the following data:

Almost one tenth, or 9.8% of the students from Serbian population think that their knowledge of English as their FL1 is *insufficient*; 19.6% evaluate their knowledge as *sufficient*; 33% as *good*; 22.3% as *very good* and 15.4% as *excellent*. When it comes to *insufficient* knowledge of FL1, the share of the Albanian students is slightly bigger, or 12%; the share in the answer *sufficient* is substantially smaller, i.e. only 3.1% (almost six times less than among

¹⁴ The adjusted Bogardus social distance scale was used as an instrument (See Šuvaković U., Petrović, 2016, p. 46).

the Serbian students), while the share in the answer *good* is evaluated almost the same in both populations, amounting to 32.7%. The difference is again visible in the fourth degree and the evaluation of knowledge as *very good*, amounting to 35.4% among the Albanians in comparison to 22.3% among the Serbs. Knowledge of English was self-evaluated as *excellent* by 15.9% Albanians and in that respect, the share in both populations is almost the same ([Chart 2](#)).

The self-evaluation of the second foreign language knowledge differs significantly between the Serbs and the Albanians. As many as 13.4% Serbs evaluate their knowledge of the second foreign language as *insufficient* as compared to only 4.8% Albanians; 24.3% Serbs opt for the answer *sufficient*, while, on the other hand, it is done by only 4.5% Albanians. There are also large differences in the determination of their knowledge as *good* among the Serbs, with the share of 32.5% and the Albanians, with the share of 58.4%; the knowledge of FL2 as *very good* is evaluated by 18.2% Serbs and 27.8% Albanians, and as excellent by 11.6% Serbs and only 4.1% Albanians, almost more than twice less ([Chart 3](#)). So, on one hand, there is a much larger number of Albanian students who evaluate their knowledge of FL2 as good and very good, unlike the Serbian students, and an exceptionally smaller number of the Albanian students who evaluate their knowledge as insufficient or sufficient in comparison to the Serbian student population. Both groups of students are obliged by the law to learn the second foreign language in the second educational cycle, i.e. in higher grades of primary school, with two classes a week, but this law refers only to students born after 1995 (the research also included the respondents born before 1995, who did not learn FL2 until their secondary school, and only if they attended grammar schools). They can continue learning the second foreign language during their secondary school and the faculty, but knowledge self-evaluation is extremely different, which may point to different motivation and extracurricular attending of foreign language courses for the purpose of easier employment and relocation, but this definitely has to be researched further.

In the last set of the questions, we tried to see when the respondents had begun learning FL1 and FL2, as well as what they considered difficult in the above-mentioned processes.

As many as 40.1% Serbs began learning FL1 in the period of early childhood, either in pre-school institutions or in private foreign language schools, definitely under the influence of their parents or immediate environment, while that percentage among Albanians is 21.8%, or twice lower. On the other hand, as many as 54% of the students from Serbian population and 44.4% from Albanian population begin learning the second foreign language before the age of eleven, i.e. before it is prescribed by the legal regulations within institutional frameworks, i.e. in primary school. The share of those who did not learn FL2 is 4.9% among Serbs, and much lower among the Albanians, only 1.5%. We assume that those are generations that attended secondary vocational schools where it was not compulsory to learn the second foreign language.

An approximately balanced attitude of both groups of the respondents is reflected in the position that the aggravating circumstance in foreign language learning is the *small number of classes* – this position is taken by 31% Serbs and 37.9% Albanians. Their opinion is approximately the same when it comes to *uninteresting textbook sets* as an aggravating factor, which is proved by the answers of 8.2% Serbs and 7.9% Albanians; however, 7.1% Serbian students and 9.5% Albanian students also mention incompetent teachers as the cause for the above.

There are very interesting differences in the answers regarding motivation and (lack of) interest of the environment in relation to students overcoming the target language. The Serbian students point out in the share of 6.5% answers that the lack of interest of the environment in which they grow up is an aggravating factor, while that share among the Albanian students is 2.5%; as many as 3.7% Serbs are not motivated to learn a foreign language, but only 0.9% Albanians. Furthermore, 9.4% Serbian students think that they have no difficulty learning a foreign language, while the percentage among Albanians is 19.2% ([Chart 4](#)).

The presented results point to the willingness of the students of these two nationalities to know foreign languages and thus ensure the opportunity of communication with people living abroad. However, totally discouraging are the research results that refer to the willingness of the students of both populations to learn the language of the other ethnic community; we can interpret these results only in the key of the highest ethnic distance expressed towards one another, in comparison to other nations living or not living in Kosovo and Metohija (Šuvaković A, 2019, p. 331). As many as 80% of the students from Serbian population neither understand nor speak Albanian, while that share among the Albanian population regarding the Serbian language is 50%. There is a balanced percent in both groups of the respondents, but there is a very low percent of those who claim to speak and understand the other language well – namely, 2.4% Albanian respondents and 2.5% Serbian respondents. The following finding is that 49% Serbian students think that it is not useful to know the Albanian language, while 38.5% Albanians share that opinion in relation to the Serbian language. Only 5.8% make the share in the answers of the Serbs about the knowledge of Albanian being useful, while that share is somewhat lower among the Albanians, amounting to 3.2%. In that respect, they say that they in the future they do not want to learn the language of the other ethnic community, namely 53.7% Serbs and 52.2% Albanians¹⁵. Nevertheless, there are also some respondents who think that they would enter such process because of co-habitation, friends and job, and that percentage among the Serbs is 42% (out of 46.3% who did not reject the possibility of learning the Albanian language in the future), and among the Albanians it accounts for 44% (out of 47.8% of those who did not reject the possibility of learning the Serbian language in the future). However, the same respondents do not want to learn these languages through the schooling system, finding them unnecessary subjects – 74.1% Serbs and 76.6% Albanians.¹⁶ Other respondents would like to learn Albanian if they had one class a week – 12.6% Serbs or 7.3% Albanians. The remaining 13% of the Serbian and 16% of the Albanian population would rather opt for a larger number of classes in case the above-mentioned languages were part of the school curriculum (Šuvaković, 2019, pp. 333–336).

¹⁵ The members of the majority community in the local environment have a similar attitude when it comes to learning the language of the minority community in Vojvodina, although the social context is incomparably different. The research was conducted in the overall population, but the conclusion was reached that the refusal to learn the language of the other community is mostly present among schoolchildren and students (See Pušić, 2008, pp. 187–188).

¹⁶ In fact, we should have in mind that, according to the “legal” regulations, Albanian and Serbian are equal languages officially used in the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija. However, the “declarative, legally proclaimed equality clearly does not also mean essential equality, not even in the official use” (Vučković, 2021, p. 100).

Conclusion

Social-economic and educational development of the region of Kosovo and Metohija after World War Two is indisputable, and it also ensured progress regarding foreign language learning, although it still took place more slowly and with difficulty than in other parts of socialist Yugoslavia. Nevertheless, within the measures regarding literacy, new classes and schools were opened, thus enabling Serbs, Albanians and Turks to be educated in their mother tongues. The initial lack of teaching staff from all school subjects, particularly seen in relation to foreign languages, lasted until the very end of the 20th century, when only 37% primary schools had organized classes of the optional foreign language in the first educational cycle.

The research into foreign language learning in Kosovo and Metohija during the first decade of the new millennium leads us to the conclusion that the same foreign languages are present – English, Russian and French – as in the former (socialist) period. English is learnt in all schools as the first foreign language, but the concerning fact is that the question of the staff was not overcome even the first decade of new millennium, so almost half of primary schools have no classes of the second foreign language.

At the end of 2016 and the beginning of 2017, for the first time multilingualism, as well as language and ethnic distance were tested among the Albanian students in Priština and the Serbian students in Kosovska Mitrovica. The first foreign language in both groups of the respondents is English, which as many as 40% Serbs and 22% Albanians begin learning in the period of early childhood. Although ethnic distance to native speakers of that language is substantially different, the choice of English is unquestionable for the environment in which they grow up and which choose this language on students' behalf. Russian is mostly spread in the Serbian student population as FL2, which positively correlates with low ethnic distance to Russians, while German is FL2 in the Albanian population. It is an indisputable fact that young people understand the importance of knowing foreign languages, so that 20% Serbs claim to know two foreign languages and 16% even three foreign languages, while that share among the Albanians is 16% and 11% respectively, whereas the Albanian students have a higher self-evaluation of their knowledge of FL1 and FL2 as compared to the Serbian students. When considering the difficulties in foreign language learning, both populations agree about the small number of classes, uninteresting textbook sets and unmotivated staff teaching foreign languages. There is evidently higher motivation among the Albanians, as well as the bigger share of those who think they have no difficulty learning foreign languages.

Speaking of foreign language learning in this region, we can conclude that significant progress has been made since WW2. It is certain that the absolute domination of English language learning among students from both ethnic communities does not result in multilingualism. On the other hand, the existing awareness of the importance of foreign language learning has not produced the awareness of the importance of knowing the language of the other ethnic community. As many as 80.3% Serbian students neither speak nor understand the Albanian language; 53.7% of them do not even want to begin the process of learning the minority language, while 49% of them do not find that language useful, at the same time expressing the opinion that it would be an unnecessary subject in the schooling system

of Serbia in Kosovo and Metohija. The situation is similar among the Albanian students: half of the respondents neither speaks nor understand Serbian; 38.55% even think that the knowledge of Serbian is not useful; more than half of them do not want to learn it, while more than three quarters of them are expressly against the introduction of Serbian in the schooling system. These data partly explain the results obtained by measuring ethnic distance. How is it possible to achieve ethnic distance that is not too high when it is impossible to establish effective communication even at the elementary level? The use of the English language in mutual sporadic communication of the members of two ethnic communities is not only the indicator of the cryptoglossia and endangerment of the Serbian people in Kosovo and Metohija, whose members use a completely foreign language to hide their national identity and thus avoid potential problems (Reljić, 2011), but it also encourages the process of separating Serbs and Albanians. These two nations accept only the mediated communication in the language that is not native to either of them, and in the situation when one (Albanian) nation favours the native speakers of that language (the British, Americans) who are “liberators” in their public discourse, while the other (Serbian) nation realizes that the British and Americans are trying to ensure the creation of the new Albanian state in the territory of the Republic of Serbia – the Autonomous Province of Kosovo and Metohija. This questions not only the national and state interests of Serbia, but also Serbian national and, therefore, language identity in this region.

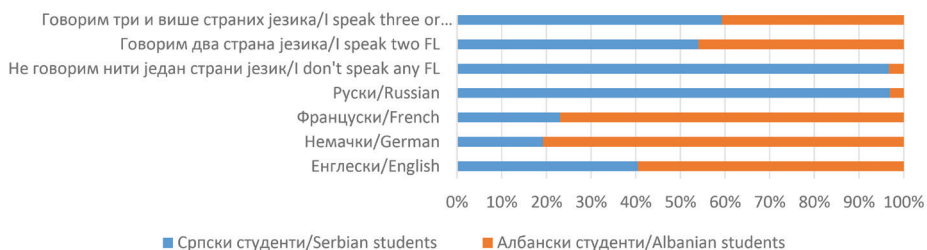
REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Đurić, Lj. (2016). *Foreign Languages in the Educational Policy of Serbia*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet. [In Serbian]
- Filipović, J, Vučo, J, Đurić, Lj. (2008). Critical Review of Language Education Policies in Compulsory Primary and Secondary Education in Serbia, *Current Issues in Language Planning*, 8 (2), 222–242. <https://doi.org/10.2167/cilp103.0>
- Ignjačević, A. (2006). *The English Language in Serbia*. Beograd: Filološki fakultet. [In Serbian]
- Kasumi, H. (2016). The implementation of Kosovo Curricula regarding the English Language Teaching. Conference: ICLLC International Conference on Linguistics, Literature and Culture. Priština, (2014–222) Volume 1.
- Key Data on Teaching Languages at School in Europe*, 2017. Available at: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data 10/11/2017
- Lisbon European Council, *Presidency Conclusions*, 2000, March 23th–24th. Available at: http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm 05/06/2014
- Milosavljević, S., Radosavljević, I. (2000). *The Basics of the Political Science Methodology*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Pavlović, M. (2003). Education in Serbia 1945–1950. In: R. Petković, V. Krestić, T. Živković (eds.) *Education among Serbs throughout Centuries*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Društvo istoričara Srbije i Istorijski institut (289–305). [In Serbian]
- Petrović, J. (2016). On the methodology of implemented empirical research (information on sample, instrument and field implementation). In: U. Šuvaković, J. Petrović

- (eds.) *Students in the North of Kosovo & Metohija: The Results of Empirical Researches* (9–18). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Available at: <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqSkxBUTJBsmZiblk/view?resourcekey=0-zUHdOpRi1aYGkocbabOJow> [In Serbian]
- Pušić, Lj. (2008). An Image of Multiculturalism in Vojvodina: Language as a Condition for Communication, *Sociologija* 50 (2), 175–190. DOI: [10.2298/SOC0802175P](https://doi.org/10.2298/SOC0802175P) [In Serbian]
- Reljić, M. (2011). Cryptoglossia as Part of Linguistic Practice of the Slavophone Population of Kosovo and Metohija, *Južnoslovenski filolog* 67, 241–254. DOI: [10.2298/JFI1167241R](https://doi.org/10.2298/JFI1167241R) [In Serbian]
- Šuvaković, A. (2018). Results of European Multilingualism Policy in the First Decade of the 21ST Century in the Member States of the European Union and Serbia, *Srpska politička misao* No. 2/2018, 99–113. DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6022018.6> [In Serbian]
- Šuvaković, A. (2019). Communication as a Necessary Factor of a Collective Remembrance of the Common Life on the example of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, No. 171 (3/2019), 327–339. DOI: <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1971327S> [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2004). *Political Parties and Global Social Goals*. Beograd: Treći milenijum [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2019). Ethnic Distance among the Students of Serbia, *RUDN Journal of Sociology* 19 (2), 203–211. DOI: <https://doi.org/10.22363/2313-2272-2019-19-2-203-211>
- Šuvaković, U., Petrović, J. (2016). Ethnic Distance of the Students in the North of Kosovo & Metohija and in Belgrade. In: U. Šuvaković, J. Petrović (eds.) *Students in the North of Kosovo & Metohija: The Results of Empirical Research* (45–55). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Available at: <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqSkxBUTJBsmZiblk/view?resourcekey=0-zUHdOpRi1aYGkocbabOJow> [In Serbian]
- Tripković, M. (2005). Multiculturality, Multiculturalisation and Minority Rights. *Sociološki pregled* 39 (1), 81–95. DOI: [10.5937/socpreg0501081T](https://doi.org/10.5937/socpreg0501081T) [In Serbian]
- Vučković, B. (2021). *Media Transmission and Preservation of the Serbian Cultural Identity in the Territory of Kosovo and Metohija (1999–2015)* (doctoral dissertation). Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica. Available at: <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/18844> [In Serbian]
- Vučo, J. (2006). In Search of Own Model of Bilingual Education, *Inovacije u nastavi*, 19 (3), 41–54. Available at: http://www.inovacijeunastavi.rs/wp-content/uploads/arhiva/2006/INOVACIJE_3_06.pdf [In Serbian]
- Vučo, J., Šuvaković, A. (2010). Analytical Review of Teaching Foreign Languages in Schools of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija. In: D. Maliković (ed. in chief) *Kosovo and Metohija in Civilizational Flows*, vol 1, S. Miloradović (ed.) *Language and Folk Tradition* (43–60). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Available at: <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqU1JiN2VwWkPST2c/view?resourcekey=0-tBvmnM5GQA-0DfKmYvTbTQ> [In Serbian]

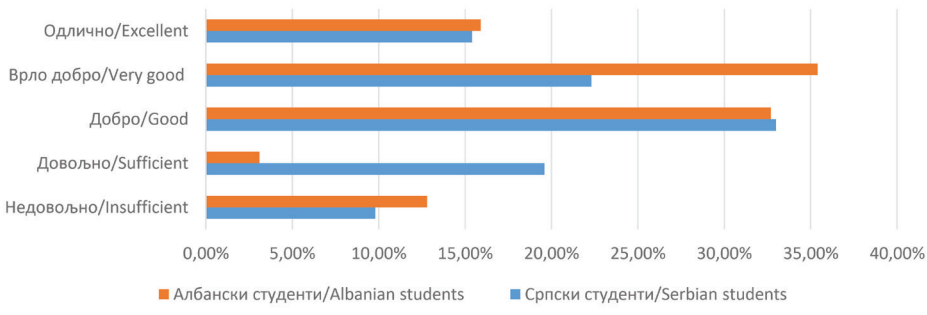
APPENDIX / ПРИЛОГ

Које стране језике говорите/What foreign languages do you speak?

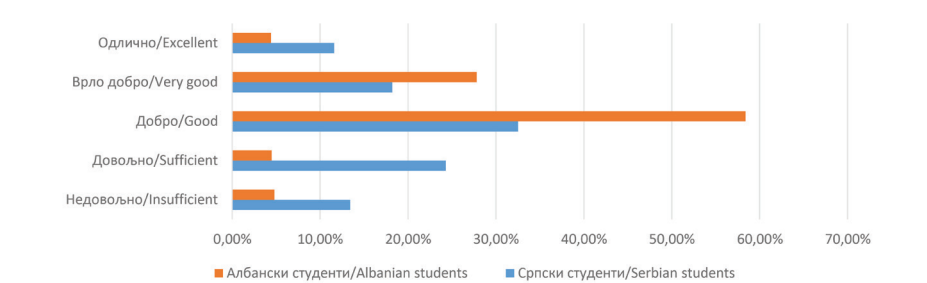
Графикон 1: Дистрибуција знања страних језика у српској и албанској студентској популацији / Chart 1: Distribution of the foreign language knowledge in the Serbian and Albanian student population

Самопроцена познавања CJ1 на скали од 1-5/Self-evaluation of FL1 knowledge from 1 to 5

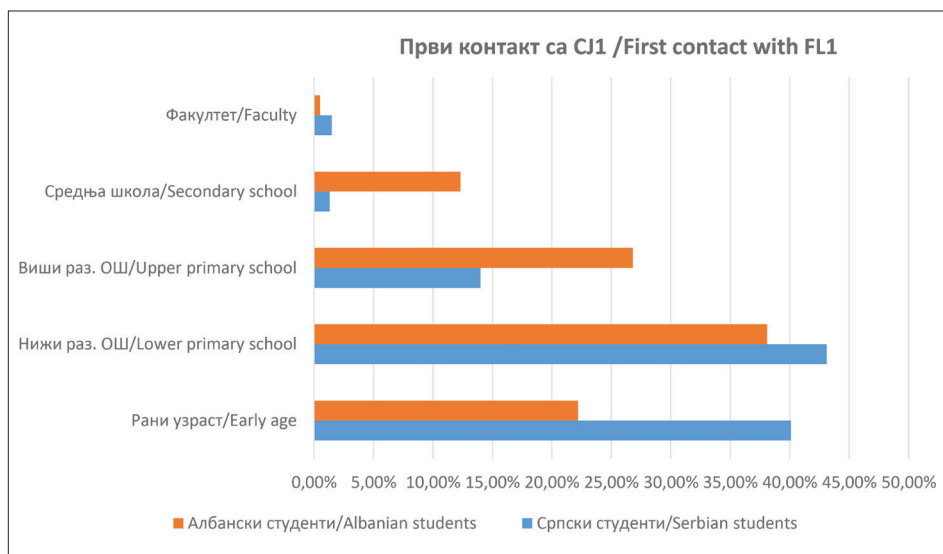

Графикон 2: Самопроцена знања CJ1 испитаника у обе популације / Chart 2: Self-evaluation of FL1 knowledge in both populations of respondents

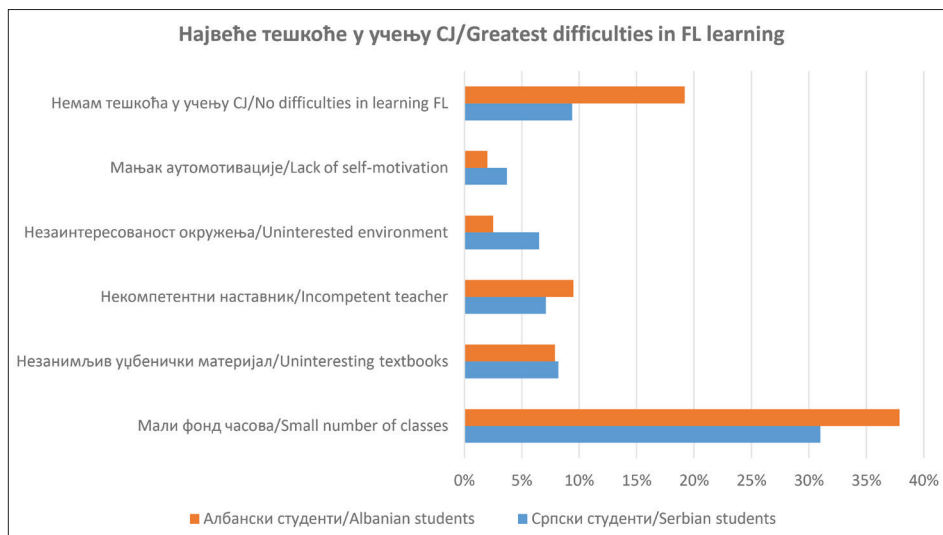
Самопроцена познавања CJ2/Self-evaluation of FL2 knowledge

Графикон 3: Самопроцена знања CJ2 испитаника у обе популације / Chart 3: Self-evaluation of FL2 knowledge in both populations of respondents

Графикон 4: Почетак усвајања/учења СЈ1 / Chart 4: Beginning of adopting/learning FL1

Графикон 5: Дистрибуција одговора о тешкоћама у учењу СЈ испитаника у обе групе / Chart 5: Distribution of answers about difficulties in foreign language learning in both groups of respondents

Табела 1. Просечна етничка дистанца српских студената Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици у односу на Албанце, али и у односу на изворне говорнике језика поменутих у истраживању / Table 1. Average ethnic distance of Serbian students of the University in Priština, with the temporary seat in Kosovska Mitrovica, to Albanians, as well as the native speakers of the languages mentioned in the research¹⁷

1. Албанци / Albanians	4,95
2. Немци / Germans	3,98
3. Американци / Americans	3,86
4. Енглези / Englishmen	3,49
5. Французи / Frenchmen	3,16
6. Кинези / Chinese	3,11
7. Италијани / Italians	2,79
8. Шпанци / Spaniards	2,33
9. Руси / Russians	1,07

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 2. Просечна етничка дистанца албанских студената Универзитета у Приштини у односу на Србе, али и у односу на изворне говорнике језика поменутих у истраживању / Table 2. Average ethnic distance of Albanian students of the University in Priština to Serbs, as well as the native speakers of the languages mentioned in the research¹⁸

1. Срби / Serbs	4,59
2. Руси / Russians	4,23
3. Кинези / Chinese	4,03
4. Турци / Turks	3,97
5. Шпанци / Spaniards	3,95
6. Французи / Frenchmen	3,81
7. Немци / Germans	3,79
8. Италијани / Italians	3,79
9. Енглези / Englishmen	3,79
10. Американци / Americans	3,75

← НАЗАД

← ВАСК

¹⁷ Израда ауторке. Извор (Šuvaković U., 2019, str. 206) / Made by the author. Source: (Šuvaković U., 2019, p. 206)

¹⁸ Израда ауторке. Извор (Šuvaković U., 2019, str. 207) / Made by the author. Source: (Šuvaković U., 2019, p. 207)